

Uluslararası Büyük Türk Bilgini Maturidi ve Maturidilik Sempozyumu

Sıddık Korkmaz¹

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü ve İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), 22-24 Mayıs 2009 tarihleri arasında, Büyük Türk Bilgini Maturidi ve Maturidilik adıyla Uluslar arası bir Sempozyum düzenledi. Yıllardır ihmale uğrayan, başta Türkler olmak üzere Müslümanların büyük bir kısmının itikatta mezhep imamı Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Maturidi ve Maturidilik, 1986 yılında Türkiye’de ilk defa Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin Kayseri’de düzenlediği ulusal sempozyumdan sonra daha geniş bir yelpaze ile yeniden mercek altına alındı. Tamamen bir bilgi şöleni şeklinde gerçekleşen bu ilmi toplantıya, çoğunluğu Türkiye’den olmak üzere, dünya genelinden birçok değerli bilim adamı katılarak birikimlerini paylaştılar.

I. GÜN

Sempozyumun birinci gününde selamlama ve protokol konuşmalarının ardından açılış oturumuna geçildi. Üsküdar

---

¹ Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, skorkmaz@selcuk.edu.tr

Bağlarbaşı Kültür Merkezi'nde yapılan açılış oturumuna, Prof. Dr. Salih Tuğ başkanlık etti. Yaptığı konuşmada İslam'ın anlama ve yaşanmasında önemli katkıları bulunan pek değerli bir düşünürün, bu toplantı ve tebliğciler aracılığıyla anlaşılmasına gayret edileceğine dikkat çekti. Devamında sözlerin en güzeli olan Kur'an-ı Kerim'den bir parça okuması için Prof. Dr. İsmail Karaçam'ı kürsüye davet etti. Daha sonra İSAV başkanı Prof. Dr. Ali Özek bir konuşma yaparak, vakfın kuruluşu ve tarihçesi hakkında bilgi verdi. İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan mezhepleşme hareketleri ve tartışılan konulara değinerek, bunların başında iman-amel ilişkisi geldiğini ve oluşan mezhepler arasında Ehl-i Sünnet'i, Mu'tezile ve Şia'dan ayıran en önemli özelliğinin, imanı amelden ayıran tutumu olduğunu vurguladı. Bu görüşü sistemleştiren en önemli isimlerden birisi olan Maturidi'nin yeterince tanınmamış olduğu, bundan dolayı da böyle bir toplantının düzenlenmesine katkıda bulduklarını belirtti.

Marmara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Necla Pur, böyle bir toplantıya ev sahipliği etmekten ve İlahiyat Fakültesi'nin şimdiye kadar pek ele alınmayan bir konuyu öncelikle ele almış olmasından dolayı duyduğu övüncü dile getirdi. İlahiyat Fakültesi dekanı Prof. Dr. Raşid Küçük, Fakülte olarak insanlığın ve milletimizin kültür ve bilgi birikimine katkıda bulunmanın gayret ve çabası içinde olduklarını, dinî ve millî kültür mirasımızın buna fazlasıyla katkıda bulunacak yeterlilikte olduğuna değindi. Türk Dünyası, Avrupa Üniversiteleri ve Arap-İslam Âlemini temsilen Prof. Dr. Ashrîbek K. Müminov, Prof. Dr. Ulrich Rudolph ve Prof. Dr. Abdurrahim el-Âlemî selamlama konuşması yaptılar. Arkasından kürsüye gelen Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu, İslam Dini'nin Hicaz'da doğduktan sonra Dünya'nın bir çok bölgelerine yayıldığını, kadim

kültürlerle karşılaşmasının ardından kendini de test ederek, başta Maturidilik olmak üzere güçlü algı ve düşünce sistemlerinin doğmasına sebep olduğunu belirtti.

Prof. Dr. Celal Erbay, Maturidi'nin İslam Mezhepleri Tarihi, Tefsir, Kelâm ve İslam Hukuku gibi bilim dallarının gelişmesine katkıda bulunduğunu ve bu alandaki tartışmaların dönüm noktası sayılabilecek bir dönem ve coğrafyada yaşadığını ifade etti. Oturumun son konuşmacısı olarak kürsüye gelen Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, İmam Maturidi ve fikirleri ile ilgili bir Sempozyumun açılış tebliği sundu. Tebliğinde İmam Maturidi'nin, Temel İslam Bilimleri içindeki yerine değinerek, onun kendi döneminde yaşadığı diğer din ve kültürlerin itikat ve inanç esaslarını, İslam Düşüncesi açısından nasıl değerlendirileceğini ve onlara ne şekilde cevap verileceğini ortaya koyduğunu belirtti. İslam Düşüncesinde akıl ve nakil dengesini ortaya koyan mezheplerden ilkinin, Maturidi'nin mezhebi olduğunu, ilk defa Ehl-i Sünnet itikadını ortaya koyan kişinin, Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin değil de Maturidi'nin kabul edilmesi gerektiğini ifade etti. Eş'ari'nin, Mu'tezile'yi bırakıp Ehl-i Sünnet'e katıldığı dönemde, Maturidi'nin *Kitâbu't-Tevhîd*'i yazmış olacağını, *Tevlât*'ta, *Tevhîd'e* bir atfin bulunmasının da bunu doğruladığını vurguladı. Maturidi'nin, Türklüğü konusuna da değinen Topaloğlu, yaklaşık olarak yüz kadar cümleyi tespit ettiğini, belki bu sayının beş yüzü de bulabileceğini belirterek, Arapça yazmasına karşın Türkçe cümle kurduğunu ileri sürdü. Günümüzde bulunan yeryüzündeki Müslümanların yaklaşık yüzde doksanının itikatta imamı durumunda bulunan Maturidi'nin akıl ve nakil arasında tutarlı bir denge kurduğunu belirtti.

Maturidi ve Maturidiliğe felsefi yaklaşımların ele alındığı **birinci oturuma** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez başkanlık etti. İsviçre, Zurich Üniversitesi'nden katılan Prof. Dr. Ulrich Rudolph, "İmam Maturidi'ye göre Tanrı'nın Hikmeti" (Al-Maturidi's concept of God's Wisdom) başlıklı bir tebliğ sundu. Konuşmasında Mu'tezile'nin el-aslah olanı Tanrı'nın yapmakla mükellef olduğu düşüncesinde iken, buna karşılık Hadis Taraftarlarının (Traditionalist), dilediğini yapacağı ve her hangi bir zorunluluğunun bulunmadığı görüşüne sahip olduklarını belirtti. Daha mutedil bir yol olarak İmam Maturidi'nin Tanrı'nın hikmeti hakkında, değişik açılardan, yukarıdaki iki mezhebi uzlaştırdığı ve yaratılmış âlemin makullüğü düşüncesi ile birlikte, her şeye gücünün yeteceği görüşüne sahip olduğunu vurguladı.

Oturumun ikinci konuşmasını yapan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz, "İmam Muhammed Maturidi'nin Tabiat ve Illiyet'e Bakışı" adlı bir tebliğ sundu. Maturidi'nin yaşadığı dönemde atomcu ve anti atomcu tabiat anlayışının hakim olduğunu, atomculuğun çoğu kelâmcı tarafından benimsendiğini ve onun atomculuğa yakın olduğunu belirtti. Ancak Ebû'l-Muîn Meymûn en-Nesefî'nin, Maturidi'nin bu konuda atomculukla, anti atomculuk arasında bir yerde olduğu şeklindeki görüşünü hatırlattı. Maturidi'nin, tabiatta canlı ve cansız varlıkların birer cevhere sahip olduğu, bunların da Allah'ın birliğinin delili olduğunu ileri sürdüğünü belirtti. Tabiat ve maddenin işleyişi konusunda ise, nesnelere belli tabiatlarda yaratıldığı ve Allah'ın sebep sonuç ilişkisine göre yarattığı anlayışının, Maturidi'nin, temel görüşü olduğunu ifade etti.

Londra İsmâîlî Araştırmalar Enstitüsünden Alnoor Dhanani, “Maturidi ve Neseî’nin Atomizm ve Tabiat Anlayışı” (Al-Maturidi and al-Nasafî on Atomism and the Tabâî) başlıklı bir tebliğ sundu. Tebliğinde kelâmcıların, cismânî varlıkların hakikatini, atomculuk ve madde-sûret nazariyesi bağlamında ele aldıklarını, İmam Maturidi’nin, *Tevhîd* kitabında, Mu’tezile ve Eş’ariler tarafından benimsenen atomculuk nazariyesini reddetmiş olduğunu, buna karşılık, bu iki mezhep tarafından reddedilen ve gerçekte filozoflara ait olan, madde-sûret nazariyesini benimsediği tespitinde bulundu. Maturidi ekolünden olan en-Neseî’nin ise mezhep imamına muhalif olarak madde-sûret nazariyesini reddedip, onun yerine atomculuk nazariyesini benimsediğini ileri sürdü.

Ürdün Üniversitesi’nden katılan Dr. Merve Mahmûd, “Akıl ve Nakil Arasında İmam Maturidi’nin Kelâm Yöntemi” (Menhecü’l-İmâm Ebî Mansûr el- Maturidiyyi’l-Akdî beyne’n-Nakl ve’l-Akl) başlıklı tebliğinde, Maturidi’nin, Selef-i Salihîn ve Ebû Hanîfe’nin metodlarını açıklayarak İslam Düşüncesi’ni savunan büyük ve örnek bir şahsiyet olduğunu dile getirdi. Maturidi ile Eş’arî’nin görüşlerini birleştirmeye çalışan iddiaların, Eş’arî daha kırk yaşında iken, Maturidi’nin elli yıla yakın bir süredir zaten bu çizgide olduğunu, bundan dolayı hem Eş’arî’den daha evvel Ehl-i Sünnet Kelâmını sistemleştirdiği hem de farklı bölgelerde yaşamaları sebebiyle böyle bir iddianın geçerli olamayacağını ileri sürdü. Maturidiliğin, Mu’tezile’ye daha yakın olduğu görüşlerinin de, Maturidi’nin vahiyden beslendiği gerekçesi ile yanlış olduğunu vurguladı.

Oturumun sonunda Yusuf Şevki Yavuz’a, Maturidi’den nakletmiş olduğu, hadislerin ve aklın Kur’an’ı neshedeceği görüşünün doğru ya da yanlışlığı soruldu. O da bu konudaki

görüşlerin *Te'vilâtu'l-Kur'an* adlı eserinde bulunduğunu ifade etti. Dinleyiciler arasında bulunan Prof. Dr. Sönmez Kutlu, Maturidi'ye göre içtihadın, din ile ilgili kısmı hakkında değil de şeriat ile ilgili kısmında söz konusu olduğunu belirtti. Dönmez ise zikredilen ifadelerin karmaşık ifadeler olduğunu ve Maturidi'ye göre içtihatla, şeriatın yani Kur'an ve Sünnet'in neshinin mümkün olmadığını anladığını ifade etti. Bununla birlikte Maturidi'nin nesih kavramından ne anladığı konusunda çalışmalar yapılması gerektiğine işaret etti. Usûle yönelik bu tartışmaların fıkhıta, husun ve kubuh konusunda ele alındığını, buradan talil konusuna varıldığını, teabbudî konularda Mu'tezile dahil bütün mezheplerin bu hususta akıl yürütmeyi doğru bulmadıklarını hatırlattı. Diğer taraftan Eş'arî usûlcülerin, hükümlerin bir amaca bağlanmasını sakıncalı bulduklarını, Mu'tezilî usûlü benimseyenlerin de amaçsız hükümlerin abesle iştigal olacağını ileri sürdüklerini belirtti. Bu noktadan sonra tenzih fikri ile orta yola ulaşıldığını, Maturidi kelâmcıların orta yolu benimseyerek, ıztırârî bir illet yerine, hikmete mebnî bir illet anlayışına sahip olduklarını belirtti.

II. GÜN

İlahiyat Fakültesi Semir salonunda başlayan Maturidi'nin din anlayışı ve hoşgörüsünün incelendiği **ikinci oturuma** Prof. Dr. İlyas Çelebi başkanlık etti. Açılış konuşmasında Maturidi'nin fikirleri de dahil olmak üzere parçacı yaklaşımın ve bu metotla kavramlaştırmanın sakıncalarına değindi.

İsparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden, Prof. Dr. M. Saffet Sarıkaya, "Maturidi'nin Din Anlayışında Hoşgörü" başlıklı tebliğini sundu. Maturidi'nin din anlayışını, mezhepler

bağlamında ele alarak, onun gündelik politikalardan uzak, akıl ve vahye dayalı olarak görüşlerini sistemleştirdiğini ifade etti. Aynı zamanda yaşadığı çevreden, eski Türk kültürü ve anelerinden etkilendiğini, bu geleneğin özünde bulunan, öteki inançlara saygı ve hoşgörü anlayışının, onun farklı inançlara ve mezheplere karşı sergilediği tutumlarda görüldüğünü belirtti. Buna ilaveten Maturidiliğin tarihî sürecinin, sosyologlarca “Türk Müslümanlığı” şeklinde tanımlanan anlayışın örnekleriyle dolu olduğunu vurguladı.

Oturumun ikinci tebliğini Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Prof. Dr. Talip Özdeş, “Maturidi’nin Din ve Şeriat Anlayışı” adı altında takdim etti. Maturidi’nin din ve şeriat hakkındaki görüşlerinin kendi şartları içinde, bizim görüşlerimizin ise içinde yaşadığımız dinî felsefi ve teolojik tartışmaların, kültürel, politik, ideolojik ve diğer sebeplerin etkisinde şekillendiğine ve bizim bunun farkında olmadığımızı değindi. Maturidi’nin görüşlerini tespit ederken, bizim gündemimiz ile onun gündeminin aynı olmadığına, din ve şeriat hakkında Maturidi’nin seküler bir öğreti oluşturmak gibi bir gayret taşımadığına işaret etti.

Oturumun son konuşmacısı olarak İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden, Prof. Dr. Hanifi Özcan, “Maturidi’ye Göre Din Şeriat Ayırımının Felsefi Temelleri” adlı tebliğini sundu. Maturidi’nin gerçekleştirmiş olduğu din şeriat ayırımının, insan aklının büyük bir başarısı olduğunu, sosyal bir varlık olan insanın din vasıtasıyla kendisini gerçekleştirmesinin en temel amacı olduğuna ve böylece mutluluğu elde edebileceğine vurgu yaptı. Dinin inanılabilir, insanın da inanabilir olmasının, insan zihninin eseri olduğunu, dinin insan için olduğunu ve dinin temelinde insan zihni olduğunu ifade etti. Din şeriat ayırımının

temelinde, inanan bir varlık olarak insanın bu amacının olduğunu görölmesi gerektiğini ileri sürdü. Günümüz Müslümanlarının devralmış olduğu İslâmî geleneğin büyük ölçüde, önceki Müslümanların katkılarıyla oluştuğunu belirtti. Maturidi'nin de, dinin değişmeyip, şeriatın her dönemde değiştiğini vurgulamasının sebebinin bu olduğunu belirterek konuyu analiz etti.

Oturumun müzakere faslında yeniden söz alan Özcan, Maturidi'nin aslında Mu'tezile'ye yakın olduğunu, ancak sonraki öğrencilerinin, bu yakınlıktan muzdarip olmaları sonucu, hocalarını Eş'ariliğe yaklaştırdığını belirtti. Maturidi'ye göre din'de nesih'in olmayıp, şeriatta nesih'in söz konusu olacağına değindi. Özcan'dan sonra söz alan Özdeş, Maturidi'nin nesih görüşü hakkında geniş açıklamalarda bulunarak, onun Kur'an'ın bütünlüğünü koruyarak ya da korumaya çalışarak, aklen neshin gerekli olduğu yerlerde neshi kullandığı ve tavsiye ettiğini örnekler vererek açıkladı. Sarıkaya, Maturidi'nin, öteki mezhepleri ötekileştirme temelinde ve düşüncesinde olup olmadığı şeklinde gelen bir soru üzerine, İmam'ın, öteki mezheplere, Mu'tezile, Haricilik ya da Şiilik gibi mezheplerin kendi dışındakilere sergiledikleri tavır gibi bir tavır sergilemediğini ve oldukça müsamahalı davrandığını ifade etti. Özcan yeniden söz alarak, Maturidi'nin din şeriat ayırımı hakkındaki tartışmaların tamamen yersiz olduğunu ve eserlerinde bu konunun son derece açık olduğunu belirtti. Dinleyiciler arasında bulunan İsmail Karaçam söz alarak ırkçılık düşüncesinin İslam'la ilişkisinin olmadığına değinerek Özcan'ın bazı açıklamalarına olan muhalefetini dile getirdi.

Maturidi'nin diğer doktrin ve dinlerle ilişkisinin incelendiği **üçüncü oturuma** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof.

Dr. Metin Yurdağür başkanlık ederek, Maturidilikle ilgili çalışmaların Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi eski hocalarından, Muhammed Tavit et-Tancı'nin teşvikleriyle başladığını hatırlatıp sözü konuşmacılara devretti.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden, Doç. Dr. H. Sabri Erdem, "Ebû Hanife ve Maturidi Mürcie'nin Devamı Olarak Görülebilir mi?" başlıklı tebliğini sundu. Tebliğinde Ashâbu'l-hadis gibi Mürcie'nin de görüşlerini akli metotlarla sistemleştirmede için, Kelâmî bir ekol olmayıp, itikadî bir mezhep olamayacağını ileri sürdü. Aynı şekilde Ebû Hanife ve Maturidi'nin ircâ fikrinde Mürcie ile benzer görüşe sahip olmalarının, Mürcie'nin devamı olarak kabul edilmelerini gerektirmeyeceğini savundu.

Bursa, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Cağfer Karadaş, "Mürcie'nin Mezhepliği Problemi ve Ebû Mansûr el-Maturidi" konulu bir tebliğ sundu. Mürcie'nin tehir etmek, yani ertelemek anlamına geldiğini, bunun da Ashâbu'l-hadis açısından; ameli, Mu'tezile açısından büyük günah işleyeninin durumunu ve Şîa açısından; Hz. Ali'nin fazilet sıralamasındaki yerini ertelemek anlamlarında olduğunu ifade etti. Başta Maturidi ve Makdîsî olmak üzere dördüncü asır âlimlerinin çoğunluğunun Mürcie'yi mezhep olarak kabul etmediklerini ileri sürdü. İddiasına gerekçe olarak Mürcie'nin öncüsünün, sistematik bir düşünce örgüsünün, dâilerinin ya da seçkinler grubunun ve halk tabanının olması gerektiğini iddia etti. Bu özelliklerin Mürcie ile ilişkilendirilmesinin mümkün olmadığını, bundan dolayı böyle bir mezhepten söz edilemeyeceğini savundu.

İki tebliğin sunumundan sonra oturum başkanı Yurdağür oluşabilecek istifhamların giderilmesi açısından, konunun uzmanı

olan Prof. Dr. Sönmez Kutlu'dan kısa bir açıklama yapmasını istedi. Kutlu bir mezhebin tanınması adı altında ileri sürülen kriterlerin sağlıklı olmadığını, bu ilkelerle bakıldığında Mu'tezile ya da Hâriciliğin de mezhep olarak kabul edilmemesi gerektiğini ifade etti. İleri sürülen şartlardan toplumsal taban ve öncüler noktasından bakıldığında, kaynaklarda birçok bilgi bulunduğunu, tarihte Belh şehrinin Mürciâbâd olarak isimlendirildiğini hatırlattı. Mezhep hakkında öncelikle Mezhepler Tarihi kitaplarına bakmak gerektiğini, söz gelimi Eş'arî'nin, Ebû Hanîfe'yi Mürcie'nin onuncu sınıfından saydığını, Maturidi'nin ise Mahmûd Mürcie'den övgü ile bahsettiğini anlattı. Anlaşılması gereken noktanın isimlendirme sorunu olduğunu, aynı problemin Ehl-i Sünnet için de geçerli olduğunu, Maturidi'nin eserlerinde Ehl-i Sünnet kavramının geçmediğini, çünkü o dönemde bu kavramın Ashâbu'l-Hadis için kullanıldığını ifade etti. Her mezhebin temel bir görüşü olduğunu, Mürcie denilince iman konusunun gündeme geldiğini, dolayısıyla Mürcie'nin mezhepliği konusunda herhangi bir tartışmanın söz konusu edilmemesi gerektiğini ifade etti.

Amerika Birleşik Devletleri, Yale Üniversitesi'nden Yasir Kazi, "Maturidi ve Eş'arî Kelâmında Kader" (Qadr between al-Maturidi and al-Ash'ari) konulu tebliğini sundu. Kader konusyla alakalı olarak altı temel konuyu incelediğini, bunlardan dördünde Maturidi'nin tamamen kendine özgü görüşlere sahip olduğunu ifade etti. Bu görüşlerden beşinin İbn Teymiyye tarafından da savunulduğunu belirtti. Ele aldığı konuların; aklın iyi ve kötüye karar verip veremeyeceği, Allah'ın fiillerinin bir hikmete mebni olup olmadığı, adl-i ilâhî ve zulm-ü ilâhî, teklif-i mâlâyutâk yani insanın güç yetiremeyeceği şeyle mükellef tutulup tutulamayacağı, istitâa' yani

insan iradesi ve 'illiyet yani sebep-sonuç ilişkisi konuları olduğunu belirtti. Bu konular arasında Maturidi ve Eş'arî'nin zulm-ü ilâhî'de, Maturidi ile Mu'tezile'nin de teklif-i mâlâyutâk konusunda aynı düşündüğünü; Maturidi ile Eş'arî'nin kader konusunda birbirinden oldukça uzak anlayışlara sahip olduğuna, buna karşılık İbn Teymiyye ile görüşlerinin önemli ölçüde benzeştiğine değindi.

Oturumun müzakere kısmında söz alan Karadaş o dönemdeki Mürchie kavramının, bu günkü Mürteci kavramına benzediğini ve Mürchie'nin bir itham ifadesi olduğunu, mezheple ilişkilendirilemeyeceği kanaatinden vazgeçmediğini belirtti. Kazi, İbn Teymiyye'nin Ashâbu'l-Hadîs'ten sayılıp sayılamayacağı şeklinde gelen bir soruya, İbn Teymiyye'nin kendi başına ele alınması gerektiğini ve bütünüyle Ashâbu'l-Hadîs'e benzemediğini ifade ederek cevap verdi. İbn Teymiyye'nin, İmam Maturidi'den etkilenip etkilenmediği şeklindeki bir soruya da, başta *Kitâbu'l-İmân* adlı eseri olmak üzere bazı kitaplarında Maturidi'ye göndermelerde bulunması ve ona referanslarının olduğunu bilmemize karşın, Kazi, İbn Teymiyye'nin eserlerinde Maturidi'den söz etmediğini ileri sürdü.

Maturidi'nin diğer doktrin ve dinlerle ilişkisinin incelenmeye devam edildiği **dördüncü oturuma** Prof. Dr. Yunus Şevki Yavuz başkanlık etti. Maturidi'nin kendi döneminde yaşadığı problemlere çözüm üretmek üzere akılcılığa yöneldiği ve Mürchie hakkında yapılan tartışmaların kendisini tatmin etmediğini belirterek bazı açıklamalarda bulundu. İslam Tarihinde ortaya çıkan Cemel ve Sıffin Savaşlarından sonra ölen ve öldürenlerin isimlendirilmesi konusunda ircâ fikrinin benimsendiğini, ilk Mürçiilerin ilk Ehl-i Sünnet mensubu olduklarını, Maturidi adının bile sonradan meşhur olduğunu belirterek, Maturidi ile Mürchie arasındaki ilişkinin

tartışılmaz bir gerçek olduğunu vurguladı. Bu konuyla ilgili olarak söz alan Prof. Dr. Ali Özek kavramın, büyük günah işleyenlere hudud uygulanmaması durumunda, onların cezasını Allah'ın vereceği şeklinde bir açıklamanın getirildiğini, bu izahların da öncelikle Ebû Hanîfe tarafından yapıldığını belirtti. Ebû Hanîfe'ye mürcii denilmesinden rahatsız olan konuşmacıların, korumacı bir zihniyetle hareket ettiklerini düşündüğünü ve bu tavrın bilim adamlarında olmaması gerektiğini vurguladı.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Adil Bebek söz alarak "Matürîdî'nin Düşüncesinde İman-Küfür Kavramı" başlıklı tebliğini sundu. Matürîdî'ye göre imanın oluşumunda aklın rolüne vurgu yaparak, iman kelimesinin sözlükte tasdik, itimat, huzur ve emin kılmak gibi anlamlara geldiğini belirtti. İmanın kalp ve özgür bir irade ile elde edildiğine, bir anda elde edilmediğine, elde etmek için bir süre şüpheyi de içine alan kalbi bir hazırlık döneminden geçmek gerektiğine, sonunda da sahih ve salim bir aklın vereceği kararla elde edileceğine değindi. Küfrün ise sözlükte örtme, perdeleme, gizleme ve karartma anlamına geldiğine; dinî kullanımda Allah'ın, peygamber aracılığı ile bildirdiği O'nun sıfatları, peygamberler, âhiret hayatı ve diğer konulara ilişkin kesin açıklamalarını kalben, doğru olarak kabul ve tasdik etmek olan imanın zıttı olduğuna, bunları kalben red ve inkâr anlamına geldiğine işaret etti.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Hülya Alper, "Maturidi'nin Mu'tezile Eleştirisi: Tanrı En İyiyi Yaratmak Zorunda mıdır?" başlıklı tebliğini sundu. Mu'tezile geleneğinde Bağdat Mu'tezilesi'nden Kâ'bi'ye yönelik eleştirilerin başlı başına bir Mu'tezile eleştirisi olabileceğini ifade etti. Mu'tezile'nin "aslah"

teorisine göre Allah, kul için en iyiyi yaratmak zorunda olduğu fikrini, Matürîdî'nin hikmet ve lütuf anlayışına dayalı olarak eleştirdiğini ve Tanrı hakkında “vücûb” kavramının kullanılmayacağını belirtti. Mu'tezile'nin bu konudaki anlayışının, tanrı tasavvuru, nübüvvet, adalet, hüsün ve kubuh gibi İslam düşüncesinin pek çok temel problemiyle ilişkili olduğunu ifade etti.

Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden konuşmacı olarak katılan Doç. Dr. Metin Özdemir, “Matürîdî'nin Mu'tezilî Akılcılığa Yönelttiği Eleştirilerin Epistemolojik Temelleri” başlıklı tebliğini sundu. Mu'tezile, Eş'ariyye ve Matürîdiyye'nin her birinin akli vahyin hizmetinde kullandıklarını, ancak aklın, nass karşısında nerede duracağı konusunda farklılık arz ettiklerini belirtti. Mu'tezile'ye göre aklın sınırı, onun tarafından bilinmesi imkansız olan konularda bitmekte ve nassın akli teyit eder bir noktada olduğunu, ikisi arasında bir çatışma olduğunda da aklın tercih edilmesi gerektiğini belirtti. Bu eğilimin İslam'ın temel ilkelerini, eski Yunan'dan tevarüs eden felsefi yöntemle izah etmeye kalkışınca, özellikle Allah'ın sıfatları konusunda vahyin koyduğu sınırların dışına çıktığını belirtti. Matürîdî'nin daha dengeli bir akılcılıkla, aklın iyi ve kötüyü ayırt edebileceği ama bir teklifte bulunma yetkisinin sadece vahiyde olduğu şeklinde bir açıklama getirdiğini ifade etti.

Konya, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden dördüncü konuşmacı olarak katılan Doç. Dr. Fethi Ahmet Polat, “Te'vilâtü Ehli's-Sünne'de Mu'tezilî Söylemin Kritiği” başlıklı tebliğini sundu. Matürîdî sisteminin bir bütün olarak anlaşılmasının oldukça güç olduğuna dikkat çekerek sözlerine başladı ve onun yaşadığı dönemde oldukça güçlü olduğu belli olan Mu'tezile'yi eleştirdiğini belirtti.

Tefsir tarihi içinde Zemahşeri'ye izafe edilen görüşlerin, ondan daha önce Matürîdî tarafından dile getirildiğine değindi. Matürîdî'nin hangi Mu'tezileyi hedef aldığı konusunun da ayrıca araştırılması gerektiğine vurgu yaparak, onun nassları yorumlarken akli kullanma biçiminin, Mu'tezilî söylemin akli kullanma biçimine oldukça benzediğini, bununla birlikte onun Mu'tezile ile özdeşleştirilmesinin mümkün olmadığını dile getirdi.

Oturumun müzakere kısmında Mu'tezile akılcılığı ile Matürîdî akılcılığı arasındaki farkın ne olduğu şeklindeki bir soruya Özdemir, işin aslının aklin, nass karşısındaki tutumu olduğunu belirterek cevap verdi. Mu'tezile'de bu alanın tutarsızlıklarıyla birlikte oldukça sınırsız ve insana sorumluluk yükleyecek nitelikte, Matürîdî'ye göre ise daha tutarlı, sınırlı ve tek başına sorumluluk yükleyemeyecek nitelikte olduğunu belirtti. Mürcie hakkında gelen bir soruya Yavuz, Ebû Hanîfe'nin eserlerinin hepsine birden ve yazılış gerekçeleri ile birlikte bakılması gerektiği, böyle bir incelemenin sonunda Ebû Hanîfe ve Maturidi'nin fikirleri de göz önüne alınarak Ehl-i Sünnet Mürcie'sinden oldukları konusunda şüphe kalmayacağı şeklinde cevap verdi. Ehl-i Sünnet tabirinin ilk defa ne zaman kullanıldığı şeklindeki başka bir soruya da, bu kavramın hicrî üçüncü asırda açıkça ortaya çıktığı şeklinde cevap verdi.

Maturidi'nin diğer doktrin ve dinlerle ilişkisinin incelenmesine devam edildiği **beşinci oturuma** İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Şinasi Gündüz başkanlık etti. İmam Maturidi'nin başta çeşitli İslam Mezhepleri olmak üzere Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi farklı dinlere yönelik yaptığı eleştirilerin son derece önemli olduğuna, konunun güncelliğini sürekli koruduğuna değindi ve sözü Doç. Dr. Sıddık Korkmaz'a devretti. "İmam Maturidi'nin

Şîa'ya Yönelttiği Eleştiriler” başlığıyla sunduğum tebliğimde Maturidi'nin, İsmâiliyye ve İmâmiyye hakkında dile getirdiği eleştirileri takdim ettim. Şîa'nın İmâmiyye kolunu Râfıza, İsmâililik kolunu da Karâmita ve Batniyye adları altında eleştirdiğine dikkat çektim. Şîa'nın imamet anlayışını ispat etmek için, Hz. Peygamber'in ashâbını, dinden dönmüş mürted kimseler olarak ilan etmesine duyduğu tepkiyi aktardım. İsmâililerin teolojisini eleştirirken, onların ulûhiyet anlayışının Yeni Eflatuncu Felsefe olduğuna işaret ederek, Maturidi'nin sıfatlar konusundaki görüşlerini naklettim. Aynı mezhebi Karmatiler adı altında eleştirirken, onların Peygamberlik hakkındaki devir inançlarının temelsiz olduğunu, Allah'ın yedi değil birçok peygamber gönderdiğini, Kur'an'ın beşer ürünü olmayıp Allah'ın kelâmı ve nimeti olduğunu, ilham ya da benzeri bir şey olmadığını belirttiğine değindim. Bu mezhepler hakkında sert ifadeler kullanarak onları tenkit etmesine karşın, kendi sistemleri içinde küfre düştüklerini işaret etmesinin dışında, onları küfürle itham etmediğini belirttim.

Dr. Salime Leyla Gürkan, “Maturidi'nin *Kitabu't-Tevhid*’inde Hristiyanlık ve Teslis Eleştirisi” başlıklı bir tebliğ sundu. Teslis inancına yönelik eleştirilerin, Müslüman bilginlerin Tanrı ve O'nun sıfatları hakkındaki görüşlerini etkilediğini ve Kelâm tartışmalarının genellikle Hristiyanlık üzerindeki tartışmalardan dolayı başladığını dile getirdi. Bu sebeple başta Mu'tezile olmak üzere çeşitli Kelâm okullarının, Tanrı'nın sıfatları üzerindeki tartışmalarının aynı zamanda bir teslis eleştirisi olarak görülebileceğini vurguladı.

Doç. Dr. Mustafa Sinanoğlu söz alarak, “İmam Maturidi'nin Düalist İnanç Gruplarına Yaklaşımı” adlı bir tebliğ sundu. Seneviyye'yi oluşturan inanç grupları olarak Mâniye (Menâniyye),

Deysâniyye ve Merkûniyye ile birlikte Mecûsileri ele aldığını belirtti. Bu grupların başlangıçta nur ve zulmetin ayrı bulunduğu, sonra zulmetin nura karşı taşkınlık gösterip, nur ile birleştiği ve bu birleşmeden de âlemin meydana geldiği, nur cevherinden gelen her şeyin hayır, zulmet cevherinden gelenlerin ise şer olduğu şeklindeki görüşlerini tenkit ettiğini belirtti. Bu görüşlerin Tevhid inancına aykırı olduğu ve âlemin yaratılışını izah edemeyeceğini, tabiatları farklı iki ayrı unsurun, kimin tercihiyle ve nasıl meydana geldiklerinin sorgulanması gerektiği şeklindeki görüşlerini aktardı. Maturidi'nin Tevhid konusundaki ısrarının bu anlayışları eleştirmesine sebep olduğunu vurguladı.

Oturumun müzakere kısmında Gündüz, kanaatince Maturidi'nin, Maniheizm'in temel mantığını anlamadığını, onun ikinci el kaynaklardan bu dini tanıdığını düşündüğünü belirtti. Bütün dualist dinlerin temelinde, zât-ı mutlak iyilik olan bir tanrıdan nasıl kötülüğün sadır olduğunu açıklama probleminin yattığını ve âlemin yaratıcısı anlayışının olmadığını belirterek örnekler verdi. Bunun üzerine dinleyiciler arasında bulunan Prof. Dr. İlyas Çelebi, hayır ve şerr'in bize talluku itibariyle "hayır" ve "şer"lik özelliği taşıdığını, Allah'ın yaratması açısından böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtti. Gürkan'a gelen bir soru üzerine Halku'l-Kur'an meselesi ile Hz. İsa'nın ulûhiyet özelliğinin arasında bir benzerlik bulunup bulunmadığı konusunun, disiplinler arası diyalogla daha geniş çalışmalara konu edilmesi gerektiğini belirtti. Aynı konu hakkında söz alan Gündüz, Hıristiyan ilahiyatında İsa'nın karşılığının, İslam ilahiyatında Kur'an ile ilişkilendirilmesi gerektiğine ve İsa'nın bir tanrı olarak algılanmadığına, bu hususta anlaşmazlıklar bulunduğu dikkat çekti ve oturumu kapattı.

III. GÜN

Maturidi'nin tefsir ve hadisçiliğinin ele alındığı **altıncı oturuma** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Sönmez Kutlu başkanlık etti. Oturumun ilk tebliğini Mağrip, Fas, Abdulmelik al-Sa'dî Üniversitesi'nden Prof. Dr. Abdurrahim el-Alemî, "İmam el-Maturidi'nin Tefsir Metodu" (Menhecü İmam el- Mâturidî fi Tefsîri'l-Kur'ân beyne 'İlmi'l-Kelâm ve Usûli'l-Ahkâm) başlığı ile sundu. Konuşmasında Maturidi'nin tefsirdeki usûlü, tefsirinin kaynakları, kültür ve mezhebî bilgisinin arka planı, nakil ve akıl arasındaki tutumu, ilâhiyât, sem'iyât ve akliyât hakkındaki görüşleri, metodu, te'vil konusundaki görüşü ve tartışma metodu üzerinde yoğunlaştı. Maturidi'nin akıl ve nakil arasında mutedil bir denge kurduğuna, nakli delilleri geniş bir bilgi birikimi ile ele aldığına, buna rağmen Mağrib ve Endülüs havzasında, İmam'ın fazla bilinmediğine ve etkisinin sınırlı kaldığına dikkat çekti.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Hüseyin Kahraman oturumun ikinci tebliğini, "Hadisin Maturidi Kültüründeki Yeri ve Maturidi'nin Hadis Yorumu" başlığı altında sundu. Hadis'in, akıl, duyular ve Kur'an gibi bir bilgi kaynağı olduğuna işaret ederek, mezhebin fikir beyan ettiği tefsir, fıkıh, kelâm ve usûl gibi tüm sahalarda sıklıkla kullanıldığı bir kaynak olduğuna işaret etti. Bu kullanımların amacının, başta Kur'an olmak üzere diğer bilgi kaynakları vasıtasıyla ulaşılan sonuçları teyit etmek ve ele alınan konuların hadislerde de bulunduğunu haber vermek olduğunu belirtti. Rivayet edilen hadisin itikadî bir meseleyi ele alması durumunda, onun âhâd mı, meşhur mu yoksa mütevâtir mi olduğu ve âhâd olması durumunda ilim ifade etmeyeceği şeklinde

algılandığını, meselenin bu noktaya getirilmeden önce de zaten Kur'an'ın bütünlüğü içinde halledildiğini, başka bir ifade ile Maturidi'nin hadisleri, Kur'an'ı tasdik için kullandığını vurguladı.

Newyork Üniversitesi'nden Dale J. Correa, "Maturidi'nin Bilgi Teorisinde Tevatür, *Tevlatu'l-Kurân'a* Dayalı Bilgi Teorisinin İnşası" (The vehicle of tawatur in Maturidi's epistemology: Constructing a theory of knowledge from Ta'wîlât al-Quran) adlı bir tebliğ sundu. İmam Maturidi'nin Kelâm ve Tefsir alanındaki kavramsal çerçevesini ele alarak değerlendirdi. Bu çerçeve ile kast edilen şeyin, onun yorum tekniği ve epistemolojik temeli olduğunu belirtti. *Kitabu't-Tevhîd* ve *Tevlatu'l-Kurân*'daki konuyla ilişkili açıklamalara dayanarak, Maturidi'nin sonraki dönem Maturidi olmayan âlimlerin epistemolojisinin gelişiminde pek bilinmeyen ve kabul edilmeyen bir tesiri olduğunu ileri sürdü. Bu tesirin, Maturidi'nin Kelâm bilgisi teorisinin akıl-nakil ikiliği araçları gibi kavramsal gelişmelerden kaynaklandığını iddia etti. Bu ikiliğin en önemli araçlarından birisinin Mütevâtir haber kavramı olduğunu belirtti. Mütevâtir haber'in, sonraki dönem kelâmı, hatta fıkıh usûlü âlimleri tarafından, olaylar hakkında sadece haber değil, bilgi verdiği şeklinde algılandığını ifade etti. Maturidi'nin bilgi kaynakları olarak Kur'an ve Sünnet'in kullanımına dair meseleleri nasıl ele aldığını inceledi ve onun bilgi teorisi üzerinde yoğunlaştı.

Oturumun sonunda söz alan Prof. Dr. İlyas Çelebi hadislerin itikâdî hususlarda delil olup olamayacağı konusunda bir açıklama yaptı. Vahiy ile belirtilen inançla ilgili hususların açıklanması konusunda hadislerin kullanılmasında herhangi bir sakınca olmadığına Kelâmcıların, Kur'an'ın, hakkında hüküm vermediği meselelerde, özellikle itikada ilişkin hususlarda, nakledilen

haberlerde mutlaka mütevâtirlik şartı aradıklarına dikkat çekti. Prof. Dr. Sönmez Kutlu da söz alarak, inanç ilkelerini sadece Vahy'in koyabileceğini, bu konuların daha geniş ortamlarda tartışılması gerektiğini ifade etti.

Fıkıh ve Kelâm ilişkisinin ele alındığı **yedinci oturuma** Prof. Dr. Mehmet Erkal başkanlık etti. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Ali Durusoy, "Maturidi Kelâmcıların Mantığa Yaklaşımı" başlıklı tebliğini sundu. Aristoteles'in kurduğu Mantık biliminin, asırlarca Atina ve İskenderiye'de felsefe eğitiminin bir parçası olarak okutulduğunu, Hıristiyanlığın, Roma'nın resmi dini olmasından itibaren yasaklandığını, miladî yedinci yüzyılda İslam'ın ortaya çıkması ve Müslümanların desteği ile Aristo'nun mantık külliyyatının, sekizinci yüzyılda Süryanî mütercimler aracılığıyla Yunanca'dan, Arapça'ya tercüme edildiğini belirtti. Mantık ilmini İslam dünyasına kazandıranların Razi, Tûsî ve Taftazânî gibi Eş'arî kelâmcıları olduğunu, Eş'arîlerin, Kelâm kitaplarının girişini mantığa ayırdıklarını ve bazen de bu konuyla ilgili müstakil risaleler yazdıklarını ifade etti. Buna karşılık Maturidi kelâmcılarının mantığa ilgi göstermediklerini hattâ yazdıkları Kelâm metinlerinde mantığa yer vermediklerini iddia etti.

Oturumun ikinci konuşmacısı olarak Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Hasan Hacak, "Maturidi Kelâmı ve Hanefî Fıkıhı: Maturidiliğin Âlem Anlayışının Hanefî Fıkıhıyla İlişkisi" başlıklı tebliğini sundu. Tebliğini iki bölümde ele alacağını belirterek; ilk önce Hanefî furu-i fikhının, Maturidilikte benimsenen varlık ve âlem anlayışına tamamen uygun bir âlem anlayışı üzerine kurulduğunu göstereceğini, ikinci olarak da Maturidi kelâmı içinde bu âlem anlayışı ile irtibatlı olarak öne çıkarılan akıl yürütme

biçimleri ile Hanefi fıkhı ile usûl-i fikhında esas alınan akıl yürütme biçimleri arasındaki uyumu göstermeye çalışacağını belirtti. Maturidilikteki âlem anlayışının atomcu olduğunu, bu anlayışın kelâmî düşünceyi belirlediğini, arkasından da fıkhı yansıdığını ve fıkhın bu anlayış üzerine kurulduğunu ifade etti. Bundan dolayı Hanefiliğin hem bir usûl ve furû-u fıkıh sistemi olduğunu hem de fıkıh ile irtibatlı kelâm ilkelerinden oluştuğunu dile getirdi.

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Murteza Bedir, "Maturidi Fıkıh Usulü: Gerçek mi Kurgu mu?" başlıklı tebliğini sundu. Maturidi'yi bir Kelâm mezhebi imamı olarak kabul eden bazı Kelâmcı usûlcülerin, onun usûlünü mütekellimûn yöntemi çerçevesinde kurgulamak istediklerini, Hanefî mezhebi içinde fukahâ yönteminin hâkim olduğu ve benimsenmesi nedeniyle Maturidi adıyla ilişkilendirilen usûl yönteminin pek taraftar bulmadığını ve usûl-ü fıkıh söz konusu olduğunda Maturidi'nin prensiplerinin sınırlı bir etkiye sahip olduğunu, Gazâlî'den sonra da fıkıhçıların geniş bir biçimde onun etkisi altına girdiklerini iddia etti. İsminin ön plana çıkmasının altında yatan sebebin ise onun Mu'tezile karşıtlığından kaynaklandığını, aslında takipçilerinin onun öğretisinin içeriğini çoktan Selefî ya da Hadis Taraftarı bir çizgiye çektiklerini ifade etti.

Oturumun tartışma ve değerlendirme bölümünde Erkal, kıyasın hukukun temel yapısı olduğu gibi hayatın da temel taşı olduğunu, Kur'an'da da bulunduğunu ifade etti. İslam Hukukçularının Kelâm'dan ayrılarak sırf usûl yaptıklarını, bu usûlün Kur'an'dan dahi ayrı olduğunu ifade etti. Dolayısıyla Maturidi'nin usûlcü olmadığı şeklindeki iddiaların yersiz olacağına dikkat çekti. Maturidi'nin Aristo'ya karşı oluşunun mantıkla ilişkilendirilmemesi gerektiğini ifade etti. Aynı bağlamda konuşan

Durusoy, mantığa yönelik oluşmuş olan tepkinin altında Hıristiyanlığa karşı bir tepkinin olup olmadığının incelenmesi gerektiğini belirtti. Bunun dışında İbn Sînâ sonrası Eş'arilerin, eserlerini, çoğunlukla mantık ve kelâm ya da ilmu'n-nazar şeklinde yazdıklarını, Gazzalî sonrası Eş'arileri anlamak için İbn Sînâ'nın iyi anlaşılması gerektiğini, onların daha çok Eş'arî cübbesi giymiş İbn Sînâcılar olarak görüldüğünü düşündüğünü ifade etti.

Maturidiliğin tarihçe ve coğrafyasının ele alındığı **sekizinci oturuma** Prof. Dr. Raşit Küçük başkanlık etti. Kahramanmaraş, Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yard. Doç. Dr. Ahmet Ak, "Maturidiliğin Ortaya Çıkışı" başlıklı tebliğini sundu. Maturidiliğin temelini İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'ye dayandığı konusunda kesinlik olduğunu belirterek iki isim arasındaki ilişkinin tartışmadan uzak olduğuna değindi. Bu günkü Özbekistan sınırlarının içinde bulunan Semerkant'ın yaklaşık bin yıl önce, Bağdat'ın Şii Büveyhoğulları'nın hâkimiyeti altına girmesinden dolayı, o günün şartlarında önemli bir ilim merkezi haline geldiğine değindi. Şehirde Maniheizm dininin yıllık toplantılarının yapıldığına, yaklaşık on yedi tane Mu'tezilî medresenin de bulunduğu dikkat çekti. Ali Kuşçu, Farabî ve İbn Sînâ gibi isimlerin orada yetiştiğine, özgürlük ve güvenin sağlanmasının, Maturidiliğin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu değindi. Hicrî ikinci asırdan itibaren Maverâünnehir ve Horasan bölgesinde Hanefiliğin yaygın olduğuna, Mu'tezile'nin ise itibarını yitirdiğine bundan dolayı Maturidiliğin geliştiğine işaret etti. Maturidi'nin şehirde etkin bir ekol olan Dâru'l-Cüzcâniyye'de fikirlerini sistemleştirdiğine vurgu yaptı. Hanefî ve Hadis Taraftarları olanların medresesi olan İyâziyye Ekolü ve

Maturidiliğe beşiklik eden Cüzcâniyye Ekolünün bu mezhebin ortaya çıkmasındaki en etkin unsur olduğunu anlattı.

Kazakistan, Almatı Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ashirbek K. Müminov, "Maturidilik Araştırmalarında Kaynak Olarak Semerkand Chakardiza Mezarlığından Mezar taşı Kitabeleri" başlıklı tebliğini sundu. Mezarlıktaki mezar taşları üzerinde, bir grup bilim adamının öncülüğünde bazı arkeolojik araştırmalar yapıldığını ve ulaşılan sonuçların birkaç dilde yayınlanacağını anlattı. Yapılan araştırmaların sonunda Cüzcaniyye ekolünden birçok ismin mezarı ile birlikte Maturidi'nin mezarının da bulunduğunu ve günümüzde üzerine bir türbe yapıldığına değindi. Mezarlığın tamamının maalesef 1920 ile 1950 yılları arasında, ciddi anlamda tahrip edildiğini belirtti.

Özbekistan, Bilimler Akademisi'nden Dr. Shovosil Ziyodov, "Maturidiye Doktrininin Özbekistan'da Araştırılması: Problemler ve Çözümler" başlıklı tebliğini sundu. Sovyet döneminde İslamiyet hakkında araştırma-inceleme yapmanın imkânsızlıklarından dolayı, bu konular hakkındaki çalışmaların ancak Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra başlayabildiğini hatırlatarak sözlerine başladı. İki binli yıllardan itibaren özellikle Maturidilik hakkında Müminov, Ziyadov, Okilov ve daha birçok Özbekistanlı araştırmacının bu konuya eğildiğini belirtti. Başta halk olmak üzere bu araştırmacıların İslam'ı yeniden tanımak gibi bir sorunla karşı karşıya kaldıklarını, ayrıca özellikle Suudî Arabistan kökenli din adamlarının da yol açtığı bazı mezhebî çekişmelerle maruz kaldıklarını dile getirdi. Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te, İslam Üniversitesi'nin açılmasıyla birlikte bazı dinî araştırmaların gerçekleştirildiğini ve bir ümit ışığı haline geldiğine değindi. Özbekistan Bilimler Akademisi bünyesindeki Şarkiyat Enstitüsünün

ve Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsü'nün de gelecek vaat ettiğini vurguladı.

Oturumun son konuşmacısı olan Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Zeki İşcan, "Türk Basınında Maturidi ve Maturidilik" konulu tebliğini sundu. Tebliğinde, son zamanlarda entelektüel dünyasında yaşanan veya yaşandığı varsayılan değerler buhranının aşılmasında, Maturidi ya da Maturidilik üzerine yapılan araştırmaların çare olacağı düşüncesinin yaygınlık kazandığını dile getirdi. Bazı yazarların Maturidiliği, Atatürk Cumhuriyetinin teolojik temeli, bazılarının "teolojik yeniden inşa" zemini, bazılarının Türk'ün dünyayı koordinatlama referansı olarak gördüğünü, din anlayışının Maturidi itikadı, Hanefî fıkhi ve Yesevî tasavvufu olduğu sürece Türklüğün yükseldiği düşüncesine sahip olduklarına değindi. Bu ve benzeri yaklaşımların bir takım usüle ilişkin yanıtları taşıdığını ileri sürdü. Geçmişin bir kılavuz olarak değil, bir düşünce haritası olarak kullanılabileceğine, eskilerin fikirlerinin, düşüncemizin arızasız işlemesi için müracaat edilebilen yardımcı fikirler olabileceğine vurgu yaptı. Gelenekten hareket ederken inşacı bir metodun benimsenmemesi gerektiğine, dinle ilgili konuların teolojik olmaktan daha çok sosyolojik nitelikte olduğuna işaret etti. Toplumsal meselelere sadece teoloji açısından bakmanın siyaset, kültür ve ekonomiden kaynaklanan asıl sorunların rasyonel bir temelde çözülmesini zorlaştıracağına işaret etti. Maturidi'nin, günümüz Müslümanlarına norm yönünden değil de bilgi yönünden etki etmesi gerektiğini vurguladı.

Oturumun soru-cevap kısmında Prof. Dr. Raşit Küçük, Maturidi'yi konuşmanın bir medeniyeti konuşmak anlamına geldiği,

onu anlamının Müslüman kültür dünyasına önemli katkılarının olacağına vurgu yaptı. Ak, Ebû Hanife'nin yaşadığı dönemde fıkıh tartışmalarının ön planda olduğuna, Maturidi'nin yaşadığı dönemde ise dinler arasında bir rekabet bulunduğu için itikâdî konuların üzerinde durulduğunu açıkladı. İşcan, Osmanlı'nın geri kalma sebebinin sadece Eş'arî zihniyetin hâkimiyeti ile açıklanamayacağını, böyle bir bakış açısının bütünün tamamını vermekten uzak kalacağını ifade etti. Geçmişteki âlimlerin görüşlerinin çok ileri görüşler gibi algılanmaması gerektiğine, günümüzün problemlerine bizim çözümler üretmemiz gerektiğini belirterek cevap verdi. İnsan hak ve hürriyeti ile ilgili bir soruya da Erkal, Ebû Hanife ile Kant'ı karşılaştırarak, Ebû Hanife'nin daha fazla önem verdiğini ifade ederek cevap verdi.

Sosyal ve Siyasî konuların ele alındığı **dokuzuncu** ve son **oturuma** Prof. Dr. Fahrettin Atar başkanlık etti. Çorum, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Mehmet Evkuran, "Maturidi Kelâmının Teo-sosyolojisi" başlığı altında bir tebliğ sundu. Maturidiliğin bilgi ve bilinç kodlarımızı oluşturduğu için onu açıklama ve anlama konusunda tarafsız olamayacağımızı ifade etti. Maturidiliğin olgusal bir sorun olmaktan daha ziyade algısal bir sorun olduğu üzerinde durdu. Maturidiliği sadece Ebû Hanife ile değil, Mürcie ile ilişkilendirmekten çekinmemek ve onun ortaya çıkışındaki etkenlerin de dile getirilmesi gerektiğini savundu. Maturidiliği yalnızca Sünniliğin başarısı olarak değil, İslam düşüncesinin genelinin ürettiği başarılı bir dengeleme unsuru olarak algılanmasına değindi. Maturidi'nin teo-sosyolojisinin Müslüman olmak için, daha önceki Müslümanların Müslümanlığına teslim

olmak yerine, içinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden Müslümanlığın yorumunu yapmak demek olduğunu ifade etti.

Oturumun ikinci konuşmacısı olarak İstanbul, İSAM akademisyenlerinden Doç. Dr. Şükrü Özen söz alarak, “Maturidi ve Siyaset, Hilâfetin Kureyşiliği Meselesi” başlıklı tebliğini sundu. Maturidi'nin siyasi konularda, bir tek “imam”ın bulunması, buna karşılık birçok “melik”in bulunabileceği fikrinde olduğunu ileri sürdü. Maturidi'ye göre din ve siyaset ayrımı yapmanın, onun eserlerinden yola çıkarak mümkün olmadığını savundu. İmamların Kureyş'ten olması gerekmediği şeklindeki görüşün, işlerine yaramasına rağmen, Osmanlılar zamanında hiç dile getirilmediğine, yazılan eserlerde de bu türden fikirlerin yer almadığına vurgu yaptı. Maturidi'nin bu konulardaki görüşlerinin tam olarak tespiti için daha ileri araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu ifade etti.

Oturumun bir sonraki konuşmacısı olarak söz alan Prof. Dr. Sönmez Kutlu, “Maturidi Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı” başlıklı tebliğini sundu. Bir sistemli fikir üretebilmek ve İslam'ı yeniden yorumlayabilmek için öncelikle bir bilgi kuramına ihtiyaç duyulduğunu belirtti. Maturidi'nin akılcılığı ya da akıl-din ilişkisi hakkındaki görüşlerinden yola çıkarak İslam Fıkhdındaki “el kesme cezası”nın değerlendirmesini yaptı. Maturidi'nin, akla büyük önem vererek akli, mutlaka kullanılması gereken Allah'ın bir emaneti olarak tanımladığına ve din-şariat ayrımı yaptığına vurgu yaptı. Din ile ilgili hükümlerin bütün peygamberlerin getirdiği konular olduğuna ve akliyyâtın içinde bulunduğuna ve bu konulardaki cezalandırma hakkının sadece Allah'a ait olduğuna değindi. Maturidi'nin, kâfirin, küfründen dolayı cezalandırılmayacağı kanaatinde olduğunu ifade etti. Şariat konusunda, değişen ve

değişmeyen hükümlerin bulunduğu, şeriatın mahiyet kısmının değişmeyeceği, kemiyet ve keyfiyet kısmının tamamıyla tarihi süreçte şekillendiği ve değişebileceğine işaret etti. “El kesme cezası”nın nasıl ve ne şekilde olacağını “şeriat”la ilgili olduğuna, kültürden geldiğine, “din” olan şeyin ise “hırsızlığın kötü olduğuna ve mutlaka cezalandırılmasının gerekliliği” olduğuna değindi. Aklın bu noktaya müdahale edemeyeceğini, müdahale edeceği yerin, hırsızlığın önlenmesi meselesi olduğunu, günümüzde pek çok hırsızlık türü bulunduğunu, bunlara karşı caydırıcı hükümlerin geliştirilmesi gerektiğini, üstelik ceza amacıyla kesilen elin, daha sonra hastaneye gidip yeniden diktirilmesinin mümkün olduğunu veya gelecekte takma ellerin ortaya çıkma ihtimalinin bulunduğunu ifade etti. Kur’an’da öngörülen ceza şeklinin, insanların başka ceza koymalarına mani olmadığını, insanların kemiyet ve keyfiyet konusunda tasarruf etme yetkisinin bulunduğunu ve bu hususun, Maturidi akılcılığına göre, din değişikliği olmayıp aksine, murâd-ı ilâhîyi yerine getirmek olduğunu savundu.

Oturumun son konuşmacısı olarak Fransa, Aix en Provence’den Prof. Dr. Claude Cilloute, “Maturidi’nin Erken Dönem Tefsir Geleneğine ve İlgili Konuşmalara Bakışı” (Maturidi’s treatment of Early Exegetical Traditions and Related Topics) adlı tebliğini sundu. Maturidi’nin tefsirini okuyan herhangi birisinin, Kevser Sûresi örneğinde olduğu gibi, onun kendisinden önceki tefsirleri bildiğine şahit olacağını ifade etti. Tefsirinde kendisinden önceki müfessirlerin, Kur’an’daki bir âyet veya kelime hakkında birden fazla yorumda bulunduğu, onların yorumlarını kabul etmediğini belirtti. Ayrıca Maturidi’nin tefsiri olan *Tevîlât*’ta, Hz. İbrahim ve yıldız hikâyesinde olduğu gibi, kendisinden önceki

tefsirlerde bulunmayan kelâmî materyallerin oldukça fazla olduğuna dikkat çekti.

Oturumun müzakere bölümünde Kutlu, el kesme cezası hakkındaki görüşleri ile ilgili olarak, Allah'ın hüküm koyduğu bir hususta müminlerin her hangi bir seçim hakkının olmadığı şeklinde gelen bir soruya, Hz. Ömer'in böyle bir hakkı kullandığını, bu konuların tartışmaya açılması gerektiği ve din-şeriat ayırımına gitmek gerektiği şeklinde cevap verdi. Semerkant'taki rasathanelerin neden yıkıldığı, Maturidi'nin, Arap dünyasında neden tanınmadığı şeklindeki sorulara, bu konularla Maturidi'nin doğrudan ilişkisi olmadığı, Maturidi'yi yeniden keşfetmek gerektiği, günümüz problemlerini çözmek için ondan yararlanmak gerektiği ve Müslümanların ilmî zihniyetinin merkezine, "el-ılmü farizatün" ve'l-cehâletü harâmun: İlim Farz, Cehalet haramdır." ilkesinin yerleştirilmesinin önemini belirterek sözlerini tamamladı. Maturidi ile Mürcie arasındaki ilişkinin boyutları hakkında sorulan bir soruya Evkuran, bu hususun Maturidi'nin eserlerinde son derece açık olduğu ve onun Mürcie'yi aklamak için ciddi efor sarf ettiğini ifade etti.

Sempozyum tertip heyeti başkanı sıfatı ile Prof. Dr. Fahrettin Atar, bu toplantının nasıl gerçekteştirildiği hakkında bilgi verip, düzenlenmesinde emeği geçenlere ve katılımcılara teşekkür ettiği konuşmasını yaptı. Arkasından kürsüye gelen Fakülte Dekanı Prof. Dr. Raşit Küçük, toplantının başarı ile sonuçlandığını ifade ederek katılımcı ve izleyicilere teşekkür etti. İSAV başkanı sıfatı ile bir konuşma yapan Prof. Dr. Ali Özek de duyduğu memnuniyeti ifade edip, bu türden çalışmalarının devam edeceğini belirterek

konuşmasını tamamladı. Üç gün boyunca devam eden bilgi şöleni böylece tamamlanmış oldu.

Yapılan etkinliğin, sonraki yapılacak çalışmalara katkısı olur ümidiyle bazı eksikliklere değinmenin faydalı olacağını düşünmekteyim. Öncelikle sempozyumda sunulan tebliğlerin bir kısmının maalesef İmam Maturidi'nin *Tevilatu'l-Kur'an* adlı eseri yayınlanmış olmasına rağmen, buradan hareketle hazırlanmadığını müşahede etmiş olduk. Bununla birlikte bazan İmam Maturidi ile Maturidiliğin birbirine karıştırıldığını da görmüş olduk. Maturidi ile ilgili bazı karanlık hususların bu Sempozyumda da tam olarak aydınlatıldığını söyleyebilmek oldukça güçtür. Bundan dolayı Maturidi ve Maturidiliğin yeterince anlaşılabilmesi için daha pek çok makale yazılmalı, telif eser verilmeli veya sempozyum düzenlenmelidir.